

dr hab. Andrzej Narloch
UAM, Instytut Filologii Rosyjskiej
Al. Niepodległości 4
61-874 Poznań

Opinia

o rozprawie doktorskiej mgr Darii Słupianek-Tajnert,
pt. „*Когнитивный анализ глаголов зрительной перцепции в русском и польском языках*” (w polskim tłumaczeniu: „*Kognitywna analiza czasowników percepcji wzrokowej w języku rosyjskim i polskim*”).

1. Uwagi ogólne.

Przedstawiona do recenzji praca liczy 236 stron. Całość składa się z 11 części, przy czym części merytoryczne (wstęp i rozdziały I-VII) zajmują 201 stron, bibliografia – 12 stron, wykaz ustabilizowanych konstrukcji z czasownikami percepcji wzrokowej – 5 stron, streszczenie – 17 stron.

Humboltowska myśl o nierozzerwalnym związku między myśleniem a językiem, o odbiciu w strukturze języka pewnych norm i sposobów widzenia świata, wartościowania otaczającej rzeczywistości, jest szczególnie aktywna wśród językoznawców w ostatnich dziesięcioleciach. Doświadczenia psychofizyczne człowieka znajdują bezpośrednie odbicie w samym języku, jego strukturze, a zwłaszcza na poziomie leksykalnym, płaszczyźnie konotacyjnej. Korzystając ze swojego doświadczenia, człowiek buduje swój własny ogląd otaczającego świata, kreuje jego obraz. W nurcie tych badań została napisana również recenzowana praca doktorska.

Rozprawa dotyczy bardzo ważnego i aktualnego problemu, jakim jest funkcjonowanie języka przez pryzmat konceptów. Za podstawę analizy Autorka obrała nader ważny koncept, dotyczący najbardziej naturalnej dla człowieka działalności, – percepcji wzrokowej. Funkcjonowanie owego konceptu prezentowane jest z perspektywy antropocentryzmu na przykładzie czasowników percepcji wzrokowej.

2. Zawartość treściowa

We *Wstępie* (ss. 4-5) Autorka rozprawy zamieściła wszystkie niezbędne elementy, stanowiące krótkie wprowadzenie czytelnika do lektury. Opisany został cel pracy oraz źródła materiału empirycznego, którym są współczesne słowniki języka rosyjskiego i polskiego. Materiał badawczy został wyekscerpowany, między innymi, z narodowych korpusów obu języków, co niewątpliwie świadczy o jego różnorodności. Pani mgr Daria Słupianek-Tajnert prezentuje strukturę rozprawy, z krótkim omówieniem zawartości każdego z rozdziałów. Uzasadniono wybór tematu, podkreślając małą penetrację badawczą tego obszaru tematycznego.

Rozdział 1, *К вопросу о зрительной перцепции*, poświęcony jest ogólnemu spojrzeniu na zjawisko percepcji wzrokowej z fizjologicznego punktu widzenia. Człowiek jako istota uzyskuje znaczną informację o otaczającym środowisku właśnie przez zmysł wzroku. Autorka opisuje dokładnie sam proces percepcji, a zwłaszcza – na ile postrzegany przez człowieka fizyczny świat, jest subiektywnie odbierany przez nasze zmysły. Ważną kwestią w odbieraniu świata fizycznego pozostaje, wg autorki, wzajemna relacja wrażenia zmysłowego i procesu postrzegania. Słusznie odnotowano powiązania między problematyką postrzegania a biologią, fizyką, chemią, psychologią czy neurobiologią poznawczą. Percepcja wzrokowa, ze względu na jej szeroki charakter, może być rozpatrywana w aspekcie kulturowym, o czym świadczą dociekania autorki w końcowej części rozdziału pierwszego. W nawiązaniu do tego, Pani mgr Daria Słupianek-Tajnert podejmuje próbę zwięzłej prezentacji zjawiska kultury wizualnej. Nieco szerzej omówione zostały elementy kultury wizualnej osadzone w koszyku przeżyć estetycznych. W mojej ocenie rozdział stanowi dobry wstęp do kolejnej części pracy doktorskiej.

Rozdział 2, *Зрительная перцепция с языковедческой точки зрения – история вопроса*, to poniekąd kontynuacja zagadnienia z rozdziału pierwszego, jednak zaprezentowana przez pryzmat języka. Autorka analizuje funkcjonowanie w języku rosyjskim takich pojęć jak *зрение*, *взгляд* czy *глаза*, wykazując różnice ich użycia przez pryzmat językowego obrazu świata, jak również łączliwości syntagmatycznej. Poruszono również pierwiastek emocjonalny przenoszony przez te jednostki w połączeniach z przymiotnikami. Zaprezentowane w tej części pracy poglądy wielu badaczy – polskich, rosyjskich i zachodnioeuropejskich – dotyczące percepcji wzrokowej w ramach lingwistyki kognitywnej świadczą o dobrej znajomości literatury przedmiotu. Sporo uwagi poświęcono funkcjonowaniu w języku czasowników *patrzeć*, *widzieć*, *widac* i ich rosyjskich odpowiedników. Autorka trafnie zauważa nierozzerwalny związek percepcji wzrokowej z procesami mentalnymi, który przejawia się, na przykład, w opisie sytuacji wnioskowania.

Rozdział 3, *Когнитивизм в языкознании и основные постулаты и термины когнитивной лингвистики, употребляемые в настоящей работе*, został w całości poświęcony wachlarzowi terminologicznemu, którym posługuje się autorka. Mam zastrzeżenia co do brzmienia tytułu rozdziału, uważając go za zbyt rozbudowany, unikałbym stosowania zwrotu imiesłowowego w tytule.

W centrum uwagi niniejszej części mieści się podejście kognitywne do analizy języka z jego antropocentryzmem. Uświadamiając sobie ogrom prac, poświęconych językoznawstwu kognitywnemu, Autorka w skrócie prezentuje prace kognitywistów amerykańskich i rosyjskich (J. Lakoffa, M. Jonsona, R. Langakera), kładąc nacisk na pojęcie metafory konceptualnej. Natomiast nie zaprezentowano praktycznie żadnych prac polskich językoznawców. Dalsza część rozdziału trzeciego prezentuje główne postulaty i terminy z zakresu lingwistyki kognitywnej takie, jak *językowy obraz świata*, *koncept*, *konceptosfera*. Autorka deklaruje, że w centrum uwagi jej badań znajdzie się semantyka kognitywna w ramach lingwistycznej szkoły Uniwersytetu Woroneskiego. W przejrzysty sposób zaprezentowano również schemat badania językowego obrazu świata i zawartego w nim omawianego konceptu.

Rozdział 4, *Составление номинативного поля концепта – выделение глаголов зрительного восприятия*, jest niedużą pod względem zawartości częścią pracy, prezentującą

zakres użytych w analizie czasowników. Autorka zdaje sobie sprawę z trudności związanych z bogatą synonimią, otwartym i rozmytym charakterem czasowników percepcji wzrokowej. Jednakże, w mojej opinii, z powodzeniem podejmuje to wyznanie. Tworząc bazę analityczną, Pani mgr Daria Słupianek-Tajnert podaje źródła leksykograficzne, w oparciu o które wyekscerpowano materiał badawczy. Przeprowadzono wyraźną granicę ekscerpacji materiału, ograniczoną do czasowników, dla których znaczenie percepcji jest znaczeniem podstawowym. Podano również pełen wykaz czasowników w języku rosyjskim i polskim.

Zasadniczą częścią pracy doktorskiej są trzy kolejne rozdziały, które stanowią o wartości całej pracy.

Rozdział 5, *Анализ семантики единиц, составляющих номинативное поле концепта зрительное восприятие, и их контекстуальное употребление*, liczy sobie 67 stron. Zanim autorka przystępuje do analizowania czasowników percepcji wzrokowej przybliży czytelnikowi jej poszczególne etapy. Przeprowadzone przez autorkę badania pozwoliły na wyróżnienie czterech typów profilowania: człowiek jako istota biologiczna, człowiek jako istota doświadczająca, człowiek jako istota społeczna, człowiek jako istota aktywna intelektualnie. Konstrukcja rozdziału jest dobrze przemyślana, po podaniu zakresu uwzględnianych czasowników, Pani mgr Daria Słupianek-Tajnert przystępuje do analizy funkcjonowania tych czasowników, uprzednio zatrzymując się na krótkiej prezentacji ich znaczenia. Na uznanie zasługuje fakt ciągłej konfrontacji ze sobą znaczeń obejmowanych przez czasowniki percepcji w obu językach. Ma to niezmiernie ważne znaczenie w pracach porównawczych, konfrontujących ze sobą dwa języki, gdyż pozwala na ustalenie rzeczywistych podobieństw i różnic przejawiających się w językowym obrazie świata. Ograniczę się tylko do stwierdzenia, zaprezentowanego przez Panią mgr Darię Słupianek-Tajnert, że język rosyjski w znacznie większym stopniu w porównaniu z językiem polskim wykorzystuje czasowniki percepcji wzrokowej do prezentacji znaczeń kontroli, nadzoru w sferze zawodowej (zob. str. 75). Niniejszy rozdział w sposób bardzo przekonujący ukazuje różnice w językowym obrazie świata między językiem rosyjskim i polskim. Pozytywnie zaskakuje wnikliwość analizy, zwłaszcza przy omawianiu niuansów znaczeniowych, podobieństw i różnic w profilowaniu czasowników percepcji w obszarze „wiedzy, rozumienia”. Jak słusznie zauważa Autorka, pewne znaczenia czasowników percepcji wzrokowej pojawiają się dopiero na płaszczyźnie konkretnego użycia, w kontekście, jak, na przykład, komponent znaczeniowy „oczekiwania” u czasowników percepcji wzrokowej w języku rosyjskim.

Szczególnie interesujące wydawały mi się czasowniki, w których można było wykryć relacje enantiosemiczne, wzajemnej sprzeczności znaczeń (patrzenie z zainteresowaniem vs. patrzenie bez zainteresowania), jak np. *присмотреться, приглядеться*.

Rozdział 6, *Устойчивые выражения с глаголами зрительной перцепции в русском и польском языках*, liczy 60 stron. W niniejszej części Autorka podejmuje próbę przestudiowania ustabilizowanych konstrukcji z czasownikiem percepcji wzrokowej.

Niniejszy rozdział stanowi kontynuację problematyki podejścia semantyczno-kognitywnego prezentowanego w poprzednim rozdziale. Zgodnie z obserwacjami Pani mgr Darii Słupianek-Tajnert, zebrany materiał egzemplifikacyjny wyróżnia czynnik wartościujący, od czego, zresztą, rozpoczyna omawianie tego rozdziału. Główną osią analizy stała się zatem

plaszczyna aksjologiczna. Nawiązując do tej płaszczyny, brakuje, moim zdaniem, chociaż krótkiej części poświęconej typologii wartości, gdyż autorka, mówi, na przykład, o wartościach poznawczych, witalnych, nie precyzując ich zakresu. Pewną nieścisłość odnajduję na stronie 131, gdzie Autorka podaje jako przykłady formy struktur pozazdaniowych typu: *jak widzę, как вижу*. Natomiast na początku rozdziału ogranicza swój materiał egzemplifikacyjny do frazeologizmów, przysłów i porzekadeł. Być może należałoby wyraźniej uwypuklić wykorzystanie również innych struktur językowych, lub wyjaśnić precyzyjnie zakres terminu „jednostki ustabilizowane” (устойчивые выражения), frazeologizmy, przysłowia etc. Powstaje pytanie, czy do jednostek ustabilizowanych należy zaliczyć tylko frazeologizmy, przysłowia i porzekadła, czy też włączyć do nich różnego typu zleksykalizowane konstrukty o różnej funkcji syntaktycznej.

Czy wypowiedź jednowyrazowa typu *Zobaczysz!*, w znaczeniu przestrogi, pogrożki, to też frazeologizm? Czy raczej powinniśmy zaliczyć do związków frazeologicznych jednostki o strukturze co najmniej binarnej. Ta sama sytuacja dotyczy języka rosyjskiego, por. przykład *Видал?* w znaczeniu partykuły wyrażający zdziwienie, zachwyt, niezadowolenie (s. 133). To samo dotyczy przykładów: *Попатри!*; *Видишь* (s. 180).

W części poświęconej frazeologizmom, w których komponent wartościujący zależny jest od komponentu przestrzennego, ograniczonego czynnikiem antropocentrycznym, moim zdaniem, niefortunny jest przykład *смотреть со своей колокольни на кого, на что*, gdyż nie odnajduję tam wymienionego czynnika (s. 138).

Niepodobna ustosunkować się do wszystkich szczegółów analizy danego rozdziału. Moim zdaniem, nie ma zresztą takiej konieczności, gdyż analiza prowadzona jest wg odgórnie przyjętej metody opisu oraz w sposób logiczny i konsekwentny. Skrupulatność opisu stanowi niewątpliwie zaletę tej pracy. Pozytywnie oceniam również szczegółowe podejście do problematyki wartościowania z uzależnieniem ich biegunowości od czynników konsytuacyjnych.

Rozdział 7, *Понятийный базис концепта «зрительное восприятие» - подведение итогов*, stanowi swoiste podsumowanie analizy przeprowadzonej w poprzednich dwóch rozdziałach. Syntetyczne ujęcie wniosków zostało zaprezentowane w formie rozbudowanej tabeli, zawierającej syntezę budowy konceptu percepcji wzrokowej w rosyjskim i polskim językowym obrazie świata. Mimo umieszczenia w tej tabeli licznych przykładów, czytelnik nie gubi się we wnioskach. Całość pod względem merytorycznym sprawia pozytywne wrażenie.

W sumie przedłożona do recenzji praca została napisana z zachowaniem wszelkich zasad metodologicznych i narracyjnych obowiązujących w pracach doktorskich. Jednocześnie zawiera ona szereg usterek i niedociągnięć różnej wartości. Przynotuję niektóre z nich.

Na stronie 227. Autorka pisze, że pracę kończy indeks rosyjskich i polskich ustabilizowanych związków wyrazowych, jednakże nie wszystkie przykłady są związkami wyrazowymi, tylko wypowiedziami (zdaniami), np. „Видал? Видали?”, „Видит Бог”, „Czego oko nie widzi, tego sercu nie żal”, „Widziały gały, co brały”.

Na stronie 92., dwa ostatnie przykłady z czasownikiem *прийти*, czy nie powinny być w grupie „człowiek jako istota społeczna” w czasownikach wskazujących na znaczenie kontroli, gdyż, moim zdaniem, takie niosą ze sobą znaczenie (por. s. 75). Na stronie 99, 13 wers od góry, Autorka pisze o występowaniu wykonawcy (subiekty) czynności, a

podaje przykład zdania bezosobowego (*Нельзя достаточно налюбоваться мастерством...*), które gramatycznie nie zawiera informacji o wykonawcy czynności! Jaki jest sens użycia gwiazdek na początku zdania na stronie 99, 2 wers od dołu, czy też na str. 90, 6 wers od góry. Czy chodzi tu o przykłady błędnego użycia, niepoprawnych form, czy o coś innego, ponieważ na końcu zdania w nawiasach podano nazwisko Puszkina jako autora. Dlatego mam powody sądzić, że przykład jest poprawny.

Autorka pisze, że głównymi źródłami pozyskiwania czasowników percepcji były słowniki, których wykaz umieszczono na stronie 211-212, plus korpusy języka rosyjskiego i polskiego. Natomiast w pracy bardzo często użyto przykładów zdań zaczerpniętych z portalu internetowego gramota.ru, którego brak w wymienionym wykazie! Odnajdujemy go dopiero w wykazie skrótów. Zresztą wykaz skrótów (s. 213) został pominięty w spisie treści, co jeszcze bardziej zaciemnia odbiór tego ważnego źródła i utrudnia nawigację w pracy. Cytowane z tego źródła przykłady użycia zdań z czasownikami percepcji wzrokowej występują w bardzo wielu miejscach, dlatego należało nadać im właściwą rangę wśród prezentowanych źródeł. Na zakończenie powiem tylko, że w polskim streszczeniu również brakuje jakiegokolwiek informacji o tym źródle (zob. s. 223).

Praca napisana jest w języku rosyjskim, natomiast na stronie 11 nazwiska badaczy pisane są w tekście alfabetem łacińskim – M.A. Goodale, A.D. Milner, a powinny być cyrylicą, jak w pozostałych częściach pracy, w których podaje się nazwiska autorów anglojęzycznych.

Przytoczę niektóre błędy o charakterze redakcyjnym, najczęściej literówki: s. 222, wers 7 od dołu mamy „sie”, zamiast „się”; s. 223, wers 6 od góry, mamy „oznaczając”, a powinno być „oznaczające”; s. 83, wers 11 od góry, mamy „с стороны”, a powinno być „со стороны”; s. 14, wers 16 od góry, mamy „к всем”, a powinno być „ко всем”.

Błędy leksykalno-gramatyczne: s. 80, wers 3 od dołu, wyrażenie „иметь ввиду” piszemy oddzielnie w znaczeniu „uwzględnić”, tj. „иметь в виду”; s. 30, wers 7 od dołu, jest „характеризуется их семантические свойства”, a powinno być „характеризуются их семантические свойства”; s. 50, wers 6 od góry, mamy „изолировано”, a powinno być „изолированно”; s. 117, 12 wers od góry, brak znaku miękkiego w czasowniku „появится”; s. 119, wers 5 od góry, brak znaku miękkiego w czasowniku «остановится».

Sporo błędów w pracy dotyczy interpunkcji. Dlatego ograniczę się tylko do niektórych z nich. Często zauważam brak przecinka przed słowem „например” (s. 18, wers 9 od dołu; s. 33, wers 9 od dołu; s. 41, wers 13 od góry; s. 55, wers 5 od góry; s. 55, wers 5 od góry; s. 55, wers 5 od góry; s. 57, wers 1 od dołu).

Równie często odnotowuję brak przecinka po wyrażeniu „кроме того” (s. 27, wers 8 od góry; s. 58, wers 13 od góry; s. 70, wers 4 od góry; s. 106, wers 9 od góry; s. 145, wers 2 od dołu).

Brakuje również przecinka przed słowem „как” (s. 28, wers 15 od góry; s. 33, wers 3 od dołu; s. 41, wers 13 od dołu; s. 122, wers 4 od dołu; s. 123, wers 8 od góry; s. 140, wers 13 od dołu; s. 149, wers 12 od dołu).

W niektórych miejscach nie ma kropek na końcu zdania (s. 85, wers 11 od góry; s. 89, wers 6 od dołu; s. 116, wers 11 od góry; s. 125, wers 4 od góry; s. 135, wers 4 od góry). Wyrażenie „с одной стороны” wydzielamy w języku rosyjskim przecinkami (s. 142, wers 14 od dołu; s. 142, wers 5 od dołu). Odnotowałem również brak przecinków przy zwrotach

imiesłowowych (s. 59, wers 1 od góry; s. 62, wers 1 od dołu; s. 144, wers 8 od dołu). Uporządkowania wymaga stawianie znaków przestankowych po cytowanych zdaniach, na końcu których raz występują przecinki, raz średniki, np. na s. 63, a na stronie 66 pojawiają się już kropki albo ich brak w ogóle!

Powyższe uwagi krytyczne nie przesłaniają jednak ogólnej zdecydowanie pozytywnej oceny recenzowanej pracy doktorskiej Pani mgr Darii Słupianek-Tajnert, która w pełni odpowiada wymogom stawianym przed tego typu pracami i może być dopuszczona do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Poznań, 12 sierpnia 2015 r.

dr hab. Andrzej Narloch
